

Літературна кухня, або poradник прозаїка-початківця

Сергій Синюк

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

Серія «Красиве і корисне»

Сергій Синюк

Літературна кухня,

або

poradник прозаїка-початківця

Передмова

Живемо в добу настільки бурхливого розквіту вітчизняної культури загалом і книжності зокрема, що автор книжечки про технологію літературної творчості на першій сторінці мусить виправдовуватися. Початково цей текст був оприлюднений в якості лекцій інформаційної спільноти «Красиве і корисне». І вже тоді довелося час від часу вислуховувати: нащо забивати молодим дівчатам і хлопцям голови отією літературою, якщо на хліб вони нею не зароблять. Хай краще їдуть на заробітки в Москву чи Болонью, а коли зароблять грошей — куплять собі нормальну освіту і посаду з нормальною зарплатою у податковій, митниці, поліції, школі, районній адміністрації (потрібне підкреслити).

Два десятиліття в Україні складалася ситуація... а більш правильно буде сказати, що цю ситуацію складали цілеспрямовано й ретельно... коли україномовний автор був непотрібен. В українських видавців було вузьке коло авторів, за видання яких платили грантодавці з Європи, меценати з діаспори, а то й рідна держава.

В українських книгарнях — море розливане російських книжок в усіх популярних жанрах, за цінами, нижчими ніж у самій Росії. А в української аудиторії — російські серіали в телевізорі. Робота в царині української культури стала волонтерством, ба навіть — партизанською інформаційною війною із тотально переважаючим противником без жодної підтримки від держави чи інших структур.

До чого це призвело — бачимо. Тільки сьогодні, в жорстоких реаліях війни, українське суспільство потрохи дозріває до

усвідомлення того, що культурна «голка» для майбутнього нашої країни і кожного, хто в ній живе, не менш небезпечна, як газова. Але поки політики міркують чи варто повністю забороняти ввезення до України російських книжок — читач голосує гривнею. Продажі української книги повільно зростають. Російської — стрімко падають. Отут і проявляються наслідки двох десятиліть байдужого, а то і хамського ставлення до місцевих авторів. Цілі жанрові ніші виявились незаповненими. Донедавна вони були закидані дешевою російською книжкою. І спробуйте нині наптити в книгарні видання українською про те, як правильно вирощувати гусей, ремонтувати скутер, споруджувати дачний будиночок чи працювати з комп'ютером. Книгу з основ комп'ютерної грамотності українською я шукав більше року. До уваги патріотичних видавців із «українського П'ємону»: коли книжка нарешті знайшлася, з'ясувалося, що вона видана в Донецьку...

Що вже казати про книги з економіки, підприємництва, нових технологій, якщо в тернопільських (!!!) книгарнях та ятках навіть «Вышивка крестиком» представлена російською мовою. Ці жанрові пробоїни можна було б ліквідувати за рік. Якби наші видавці уміли вишукувати кошти на справді масові видання. І якби фахівці у згаданих царинах (а їх в Україні не бракує!) окрім практичних навичок і професійного досвіду набули уміння цікаво та доступно про них писати.

Далеко не однозначна ситуація склалася і в белетристиці. Якщо у виробництві жіночих романів, ліричних історій з ароматами різних сортів кави уже досягнута належна кількість видань на квадратний кілометр аудиторії, а в жанрах містики й чорнухи, відьмацтва й вампірології стараннями українських видавництв з іноземним капіталом гранично допустима концентрація давно перевершена, то в жанрі історичного роману видавці здебільшого доїдають рештки пишної учти ХХ століття і півтора десятка

яскравих сучасників погоди не роблять, хоч і тішать читацьку душу. Не більше авторських імен можна нарахувати і в сучасному українському детективі, причому план по кількості в цьому жанрі забезпечує один за всіх Андрій Кокотюха, а план по якості — знову ж таки один Олексій Волков.

Жанр белетризованої біографії, такий затребуваний і навіть модний нині у світі, українською мовою регулярно поповнюють від сили п'ятеро авторів...

Одним словом, зненацька, як зима до комунгоспу, до видавців і читачів підкралося усвідомлення — україномовних авторів у сорокашестимільйонній країні неприпустимо мало. Масова книга для масового читача починається із масового автора. Втім, наважуся припустити, що й справді елітна книга теж починається з того ж таки масового автора. Недаремно зазначив колись Петер Вайль: «В Одесі, де кожна матуся вважала себе зобов'язаною бачити сина зі скрипочкою в руках, неминуче з'являлися Хейфец і Ойстрах, у Тоскані і Венето із сотень хлопчиків, відданих в учні, виходили Ботічеллі і Карпаччо».

«Але ж редактори видавництв і нині вже стогнуть під лавиною рукописів, яка трохи менше, аніж повністю складається з тотальної графоманії!» — вигукне читач, обізнаний з практикою сучасної книжності.

Наважуся заперечити. Поганий рукопис — не завжди ознака того, що автор позбавлений таланту. У більшості випадків автори поганих текстів просто ненавчені. Або недовчені.

Композитор мусить навчатися в консерваторії, живописець — у художньому училищі, актор та режисер — у театральному інституті. Зате право займатися літературною творчістю беззастережно може присвоїти кожен, хто знає букви. На письменницькі факультети, засновані рядом провідних університетів України уже в добу Незалежності, дивляться як на дивацтво. Літературний інститут,

заснований у сталінські часи у Москві, обізвали «геніальною помилкою Горького», а коли Ян Парандовський запропонував «проект такої школи, мислячи її як секцію при Академії образотворчих мистецтв, або ж як спеціальну кафедру при університеті, одразу ж із різних боків пролунали голоси протесту проти зазіхання на одвічну свободу розвитку майбутніх письменників».

А між тим у давніх наших університетах після «граматики» спудеї навчалися «піїтики» — мистецтва красного письма та «риторики» — ораторських навичок. Зверніть увагу, що спершу вчили добре писати, і тільки після того — гарно говорити. На Заході, від Німеччини до Сполучених Штатів Америки, лекції креативного письма входять до програм не тільки вищої, але й середньої школи. В добу інформаційного суспільства на перший план виходить здатність людини мислити і ділитися своїми думками із колегами по роботі та суспільством у зрозумілій, чітко вираженій формі. Навіть в особистому житті навички грамотного письма знову набувають актуальності. Хоча на межі тисячоліть здавалося, що дешеві тарифи мобільного зв'язку назавжди поховали листи і телеграми, проте не минуло й десятиліття — і вони повернулися у вигляді мейлів, ICQ, спілкування в соціальних мережах. Пости на «Твіттері» та «Фейсбуку» стали принципово новим продовженням не тільки журналістики, публіцистики, есеїстики, але й художньої прози. Тому навички творчого письма нині потрібні не тільки письменникам.

Але в наших умовах вчитися творчому письму можна тільки з прочитаних книжок. І далеко не завжди взірцем початківцю служать тексти справді взірцеві.

Часом обдарована молодь та початківці пенсійного віку потрапляють на творчі гуртки чи літературні об'єднання — але ця медаль має дві сторони. Хороше літоб'єднання поволі, але

неухильно підтягує до рівня найсильнішого учасника всіх здатних до такого зростання і відсіює зі своїх лав неспроможних рости. Погане літоб'єднання стрімко опускає всіх без винятку учасників до рівня найслабшого. Принципова різниця між хорошим і поганим літоб'єднанням одна. В поганому літоб'єднанні слухають тексти одне одного і хвалять їх. В хорошому — тексти читають і критикують. А крім текстів колег намагаються читати і тексти з технології літературного ремесла. Знаходять в інтернеті, перекидають одне одному, а то й роздруковують книги Джеймса Фрея, Найджелла Воттса, Лайоша Еґрі, Стівена Кінга, Леоніда Жуховіцького, Ніколая Басова. В книгах цих авторів є чимало корисного. Проте написані вони у США та Росії, а тому не враховують дуже важливого чинника книготворчого процесу — місцевої специфіки.

Галина Пагутяк нещодавно зауважила у блозі: «Щоб стати письменником потрібно як мінімум 20 років важкої праці. Років десять тому в Америці я була здивована, почувши, що там будь-хто може назвати себе письменником, не пізнавши навіть азів цього ремесла. Тепер і у нас так. Видавши одну книжку (роман, звісно), автор готовий проводити курс «Як написати роман»...

Певна річ, написати книжку, подібну до цієї, мав би не я, а хтось із маститих авторів. Проте більшість із них були початківцями ще в радянські часи. Реалії книжної сфери відтоді змінилися більше, ніж повністю. Тому подати руку початківцю, який переминається з ноги на ногу біля першого щабля книжної драбини зручніше не тому, хто вже стоїть на її вершині, а тому, хто саме зробив тією драбиною найважчі стартові кроки.

До того ж, бути початківцем у Києві, Харкові чи Львові — це одне, а в районному чи пересічному обласному центрі — зовсім інше. Навіть якщо цей обласний центр за концентрацією видавництва на квадратний метр площі переважає столиці.

«Але ж Антон Санченко вже написав «Самовчитель графомана»! — вигукне прискіпливий критик. — Нащо ж дублювати хорошу книжку? Та й в інтернеті порада письменникам скоро стане більше, ніж котиків і смішних картинок».

Смію думати, що пропонований нижче текст — не повтор книги Антона Санченка, а радше огляд тієї самої проблематики з іншої точки зору.

«Самовчитель графомана» — інструкція з виживання мистецької особистості в непристосованих умовах сучасної України.

«Літературна кухня» радше про технологію творчості в тих же малосприятливих умовах.

1. Робота перед роботою, або Загальна підготовка літератора

Найбільш точне визначення письменника з усіх, які я коли-небудь чув, прозвучало так: людина дивиться й слухає, а письменник чує і бачить.

Втім, це формулювання, попри його точність, не висвітлює питання повністю. Якщо немає навчальних закладів, у яких «вчать на письменників», якщо у класифікаторі професій немає такої спеціальності, то й відповідей на питання «Кого варто вважати письменником?» можна отримати чимало і розмаїтих.

Існує думка, що будь-яку людину певної миті може накрити, наче океанська хвиля, величезне натхнення, людина напише геніальний шедевр, а потім знову займатиметься різними життєвими справами, далекими від літератури, але книга залишиться в очах нащадків шедевром, а її автор — письменником.

Існує й думка цілком протилежна. Успіху в літературі, як і в будь-якому іншому мистецтві, можна досягти тільки регулярними щоденними вправами, після того, як виробиться цілком реміснича майстерність. Відтак письменником можна вважати людину, яка займається літературною творчістю цілеспрямовано, впродовж

цілого життя чи тривалої його частини.

Як би там не було, автори шедеврів світової літератури мають у своїх біографіях одну спільну рису — усі вони з раннього дитинства дуже любили читати. Читання світової класики і низькопробної бульварщини, багатотиражних бестселерів і самвидаву багатьом замінило не тільки школу літературної майстерності, але й університетську освіту цілком. Тому одна з перших аксіом для людини, яка хоче займатися літературним ремеслом: «Скажи мені, що ти читав — і я скажу, що ти напишеш». Максим Кідрук вважає, що для того, аби триматися в формі, літератор має прочитувати сотню книг на рік. Щорічна норма Стівена Кінга — сімдесят книг на рік. Думаю, на такому кількісному діапазоні — 70–100 книг — можна зупинитися і нам з вами.

З одним важливим у наших реаліях уточненням, якого жоден Кінг не зрозуміє.

Переважаюча більшість із прочитаних книг мають бути тією мовою, якою ви збираєтесь писати власні.

Якщо ви плануєте писати українською, то саме нею слід читати не тільки два-три розрекламованих в пресі «романи року», але й світову класику та популярних сучасних зарубіжних авторів. Читання зарубіжних авторів в оригіналі — теж чудова річ, якщо вона не обмежується оригіналами Пушкіна-Пєлєвіна-Донцової. А вже читання світової класики в російських перекладах, на яке в дитинстві нас намагалася підсадити радянська школа, а сьогодні — книготоргові мережі з російськими власниками — це взагалі повний треш... У них, в силу цілого ряду причин, часто виходить як з перекладом «Марсельєзи». В оригіналі: «До зброї, діти Вітчизни», а в російському перекладі: «Атрєчьомся ат старава міра»...

Якщо вдумливо й ретельно пошукати — чи не кожную помітну книгу зі скарбниці світового письменства можна знайти навіть у фондах районної бібліотеки. Варто хоча би придивитися до серій

видавництва «Дніпро». Давніша називалася «Вершини світового письменства» — чорні корінці зі срібними літерами і незмінний квадратик між прізвищем автора, від Арістофана до Моріака, і назвою книги. Новіша і компактніша — «Зарубіжна проза ХХ століття». Ба навіть варті уваги авторів, які жили й творили в радянський період, можна читати українською мовою завдяки тому таки видавництву «Дніпро» — в ошатних двотомниках серії «Єднання». Завершити огляд «Дніпровських» серій варто «Шкільною бібліотекою», у якій виходила класика, включена в навчальні програми, але пожиточна та цікава й у більш зрілому віці. Чимало з книг цих серій, як і поодинокі видання зарубіжних письменників українською — від Гомера до Шукшина — нині можна легко знайти у букіністів за смішними цінами. Я за півроку проживання у Львові поповнив домашню бібліотеку на добру сотню томів. Із шеститомником Шекспіра, п'ятитомником Бальзака, чотиритомником Гемінґвея включно. Пожиточно поповнити хатню бібліотеку і серіалом видавництва «Акант»: «Золоте слово», «Слово многоцінне», «Слово українське» та «Українське слово» — ці чотирнадцять томів, видані у дев'яностих та двотисячних роках, формують базове уявлення про українську літературну спадщину другого тисячоліття.

Останніми роками є чим пожитися і в книгарнях. Насамперед хочу порекомендувати блискуче задуману і належно зреалізовану серію «Скарби» видавництва «Знання». В недорогих, але дуже приємних у читанні покетбуках — тексти Дж. Баррі й Т. Доленги-Мостовіча, Джерома К. Джерома та О'Генрі... і ще кільканадцять інших авторів. Серія гарно стартувала два роки тому і має добрий потенціал для розвитку. Особливо якщо ми з вами підтримаємо її трудовою гривнею.

Свою «Бібліотеку світової літератури» видає й «Фоліо», але це вже книги не в кишеню, а для солідної шафи. Чималий резонанс

викликали кілька книг зарубіжних письменників, що їх видав українською мовою «Клуб сімейного дозвілля». Проте особисто в мене і тритомник романів Ремарка і «Список Шиндлера» викликали цілий ряд питань до перекладачів, а вихоплена для перекладу з середини серіалу книга Філіпи Ґрегорі «Біла принцеса» змусила знизати плечима...

«Білу принцесу» я купив просто тому, що поклав собі за правило прочитувати все, що виходить в Україні у тих жанрах, в яких пишу сам. Порада цілковито позиточна і для вас. Читаючи все, що виходить в країні у тому жанрі, який ви освоюєте, ви не тільки вчитеся в авторів прочитаних книг, але й складаєте уявлення про те, чого очікуватимуть від вашої книги потенційні читачі. Чимало глузду є у фразі, яку приписують Моцарту: якщо хочеш здобути популярність — мусиш вкладати в твір половину того, що хочеш сказати людям, і половину того, що вони готові почути. Зрештою, один з найкращих способів визначитися із жанрами майбутньої творчості — проаналізувати прочитані книги і визначити жанри тих, які вам найбільше сподобались. У жанрі, який гарно читається, гарно і писатиметься.

Віднедавна гарного краму на полицях українських книгарень значно побільшало і придбати щомісяця три позиточні книги, не обтяжуючи сімейний бюджет, цілком можна. Це вже тридцять шість книг на рік — половина того, що рекомендує Стівен Кінг. Решту репертуару цілком можна доповнити книгами з бібліотеки.

...

Далі — у повній книжці «Літературна кухня, або poradник прозаїка-початківця».
nashaknyga.com.ua